

ПРОТИДІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

Валерій ШЕПІТЬКО

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
криміналістики, заслужений професор
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
почесний професор Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
м. Харків, Україна*

Михайло ШЕПІТЬКО

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
президент Української національної групи
Міжнародної асоціації карного права
м. Харків, Україна*

Феномен транснаціональної злочинності та механізму вчинення транснаціональних злочинів потребує свого дослідження та пропонування оптимальних методів, прийомів та засобів для мінімізації цього злочинного явища. У сучасних умовах особливо гостро постає проблема протидії транснаціональній організованій злочинності в Європі та світі. Вона завдає шкоду не лише нормальному соціально-економічному існуванню суспільства, а й загрожує безпеці держав¹.

Транснаціональна злочинність є результатом діяльності організованої злочинності, її трансформації, виходом за межі території однієї держави, внаслідок чого та набула міжнародних, глобальних масштабів². Мова йде про вчинення різних транснаціональних організованих злочинів (незаконна міграція, торгівля живим товаром,

¹ Валюшок Д. (2017). Детермінанти транснаціональної злочинності. Новітні кримінально-правові дослідження – 2017: зб. наук. праць / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон. С. 202-205.

² Скулиш Є. Д., Глушків В. О. (2012). Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом. *Право і суспільство*. № 2. С. 190.

зброєю, легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, наркотрафік та наркоторгівля та ін.).

Істотними ознаками організованої злочинної діяльності є: 1) економічна (корислива) спрямованість, прагнення до монопольного впливу й контролю: організовані злочинні групи (злочинні організації) встановлюють монополію на надання незаконних послуг (ігровий бізнес, проституція, торгівля «живим товаром», «робота» з боржниками та ін.); незаконне виробництво і (чи) збут продукції або товарів (наркотичних засобів, психотропних речовин, вогнепальної зброї та боєприпасів, алкогольних напоїв, сигарет (у тому числі, контрафактної продукції) тощо); використання можливостей легального бізнесу (участь у приватизації, у проведенні тендерів, створенні міжнародних фондів, кредитно-банківських установ, придбання офшорних підприємств з метою легалізації (відмивання) незаконних доходів); 2) заняття злочинною діяльністю як професією; 3) високий ступінь консолідації кримінального середовища, наявність ієрархічних рівнів; 4) втягнення до злочинної діяльності службових осіб органів державної влади та управління (коруптованість); 5) наявність стійкого захисту протиправної діяльності; утворення «блоків захисту» з корумпованих службових осіб, відповідальних працівників органів влади, правоохоронних органів, тих чи інших структур; 6) конспіративність злочинної діяльності, певна її завуальованість і таємність; 7) можливість протидії іншим кримінальним структурам (кримінальна конкуренція) чи правоохоронним органам³.

У сучасних реаліях, як правило, прийнято розрізняти три головні типи транснаціональної злочинності: 1) основна група традиційних транснаціональних злочинних організацій; 2) група малих транснаціональних злочинних організацій; 3) транснаціональні терористичні групи⁴. Інколи виокремлюють ще й транскордонну організовану злочинність⁵, а транснаціональні злочини кваліфікують як міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру⁶.

³ Шепітько В. Ю. (2000). Проблеми формування методики розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. *Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей)*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26-27 квітня 1999 р.). Харків: Право. С. 158-162.

⁴ Леган І. М. (2021). Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. С. 378-381. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/95>

⁵ Стратонов В. М. (2025). Транскордонна злочинність: поняття, ознаки та роль у глобалізації транснаціональної злочинності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 3. С. 88-92.

⁶ Волощук О. Т. (2025). Міжнародні та транснаціональні злочини: концептуально-правові парадигми та виклики протидії й превенції (на прикладі злочину агресії та тероризму). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 90: ч. 5. С. 387-394.

На сьогодні можливо стверджувати й про наявність «кримінальних держав», в яких правлять злочинні режими, як найвищий рівень організованих об'єднань. У 2022 р. Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЕ) ухвалила резолюцію про визнання Росії терористичним режимом⁷. Держава-терорист має на меті чинити геноцид українців, вдається до масових убивств та інших злочинів в Україні. Діяльність тоталітарного режиму пов'язана із вчиненням найбільш тяжких злочинів (міжнародних злочинів): злочину агресії, злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів.

Важливим є вивчення досвіду протидії транснаціональній злочинності, вироблення рекомендації, спрямованих на зменшення її негативного впливу на економічну та політичну сферу окремих країн світу. Управління ООН з наркотиків та злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) кожного року готує та оприлюднює Аналітичну доповідь «Transnational Organized Crime and its Threats» (Транснаціональна організована злочинність та її загрози). При цьому, Нідерландський інститут міжнародних відносин (Netherlands Institute of International Relations Clingendael), який є аналітичним центром й на замовлення UNODC готує узагальнююче тематичне дослідження «Transnational Organized Crime» (Транснаціональна організована злочинність)⁸.

Протидія транснаціональній організованій злочинності передбачає необхідність використання спільних зусиль правоохоронних органів окремих країн, створення спільних слідчих груп для розслідування злочинів, що вчиняються злочинними об'єднаннями. Зокрема, згідно зі ст. 19 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., у зв'язку із справами, які є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах-учасниках, зацікавлені компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань (за умови укладення відповідних угод або домовленостей)⁹.

У кримінальному процесуальному законодавстві України (ст. 571 КПК України) визначено порядок створення і діяльність спільних слідчих груп. Зокрема, у ч. 1 ст. 571 КПК України вказано, що для проведення досудового розслідування обставин кримінальних

⁷ ПАРЕ ухвалила резолюцію про визнання Росії терористичним режимом. *Європейська правда*. 2022. 13 жовтня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/13/7148626>

⁸ Леган І. М. (2021). Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. С. 378-381. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/95>

⁹ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.: прийнята резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи. У ч. 4 цієї статті зазначено, що слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

Розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими об'єднаннями, передбачає використання спільних зусиль різних країн світу. Для вирішення проблем розслідування транснаціональних злочинів має бути: 1) запропонована спільна стратегія протидії транснаціональній злочинності; 2) визначено програму запобігання транснаціональній злочинності; 3) розроблені окремі (або комплексні) криміналістичні методики розслідування транснаціональних злочинів та впроваджені міжнародні стандарти.

У спеціальних літературних джерелах зверталася увага на необхідність розроблення Програм запобігання транснаціональним злочинам. Зокрема, на думку окремих дослідників, важливим елементом «програми протидії» є забезпечення однакового підходу до профілактики транснаціональної організованої злочинності, розроблення різних міжнародно-правових актів – конвенцій, рекомендацій, програм, задля узгодження своїх дій¹⁰.

Протидія транснаціональній організованій злочинності передбачає розроблення криміналістичної стратегії протидії такій злочинності¹¹. При цьому, криміналістична стратегія має розглядатися як сфера знань із протидії злочинності криміналістичними засобами на віддалену перспективу... Це означає необхідність розроблення та застосування новітніх технологій, можливостей фіксації даних в електронних мережах, великих відстанях та екстремальних умовах, дослідження електронних та ідеальних слідів, автоматизації розслідування та судового розгляду національними органами, роботи в міжнародних групах та інституціях щодо розслідування та здійснення судових процедур¹². Особливістю розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими об'єднаннями, є необхідність використання сучасних науково-технічних засобів, інноваційних технологій, належного інформаційного забезпечення.

¹⁰ Жук Д. (2017). Протидія транснаціональній організованій злочинності. *Новітні кримінально-правові дослідження*. С. 232.

¹¹ Певні стратегії боротьби з транснаціональною організованою злочинністю були розроблені та запропоновані у практиці США. Наприклад: Strategy to Combat Transnational Organized Crime. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/nsc/transnational-crime/introduction>

¹² Шепітько М. В. Криміналістична стратегія (2019). *Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1* / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право. С. 252-254.

Існує необхідність у пропонуванні алгоритмів дій (методичних рекомендацій) та слідчих технологій для співробітників правоохоронних органів під час розслідування транснаціональних злочинів. Пропонована система способів, методів та засобів має оптимізувати процес розслідування. Завданням окремої криміналістичної методики є розроблення типових систем (алгоритмів) дій слідчого (чи іншої особи), що сприяють обранню оптимальної лінії поведінки під час розслідування злочину.

Специфіка транснаціональних злочинів передбачає розроблення саме комплексних криміналістичних методик розслідування із врахуванням складних ланцюгів їхнього вчинення, наявності зв'язків з іншими супутніми або похідними злочинами. Зокрема, з криміналістичної точки зору під час розроблення методичних рекомендацій щодо розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна одержаного злочинним шляхом»), необхідно врахувати такі положення: 1) легалізацію грошових коштів та іншого майна не можна розглядати абстрактно, ізольовано від тієї злочинної діяльності, яка дає прибуток. Відмивання грошей – це тільки ланцюг, вторинний елемент злочинного бізнесу; 2) легалізація є закономірним супутником тіньового та кримінального бізнесу; 3) легалізація є сигналом (ознакою) вчинення інших злочинів; 4) легалізація грошових коштів пов'язана з банківськими злочинами, із переведенням їх за кордон; 5) легалізація (відмивання) грошових коштів або іншого майна – це транснаціональна проблема¹³.

Виникає питання: чи достатньо лише комплексних криміналістичних методик для розслідування транснаціональних злочинів. Відповідь має бути негативною, тому, що у даному випадку здійснюється, як правило, спільне міжнародне розслідування, в якому задіюються співробітники декількох країн, співробітники Інтерполу (або Європолу), можуть працювати спільні слідчі групи. Питання створення спільних слідчих груп також пов'язано із можливістю залучення іноземних фахівців (експертів) до розслідування злочинів, оскільки у такому разі до такої групи входять й експерти. Участь іноземних експертів в розслідуванні транснаціональних та інших злочинів передбачає запровадження міжнародних стандартів. Тому, мають розроблюватися, пропонуватися та впроваджуватися єдині міжнародні стандарти розслідування транснаціональних злочинів, міжнародні стандарти проведення процесуальних дій, стандарти міжнародної взаємодії та співробітництва.

¹³ Шепітько В. (2010). Протидія легалізації (відмиванню) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом. *Вибрані твори*. Харків: Вид. агенція «Апостіль». С. 486-490.

Останнім часом у спеціальних джерелах зверталася увага на необхідність впровадження стандартів розслідування (особливо, що стосується розслідування воєнних злочинів), вироблення певних правил для упорядкування діяльності слідчих (прокурорів). Зокрема, на сьогодні запропоновано «Базові стандарти розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні»¹⁴; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина»¹⁵; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування»¹⁶; «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів»¹⁷, тощо).

¹⁴ Basic Investigative Standards for Documenting International Crimes in Ukraine. URL: <https://globalrightscpliance.com/standards-for-documenting-international-crimes-in-ukraine/>

¹⁵ Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: метод. рекомендації. Затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 112 с.

¹⁶ Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: метод. рекомендації. Затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 102 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf

¹⁷ Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. URL: www.globalrightscpliance.co.uk; https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf